

ΣΧΟΛΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ
62^Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ
ΚΑΝΟΝΙΚΗ ΦΟΙΤΗΣΗ

**ΠΕΡΙΛΗΨΗ
ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ**

**«Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΤΩΝ ΝΕΟΤΕΡΩΝ
ΧΡΟΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ
ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ»**

ΑΠΟ

ΑΝΧΗ (Σ) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ ΣΟΛΚΙΔΗ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2010

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορική εξέλιξη των ανθρώπινων κοινωνιών είναι στενά συνδεδεμένη με το φαινόμενο του πολέμου. Από της υπάρξεώς του επί της γης ο άνθρωπος προσέφευγε στη βία για την επίλυση των διαφορών του με άλλους ανθρώπους.

Ο πόλεμος προκαλούσε και προκαλεί πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές αναταραχές, οι οποίες όχι μόνο επηρεάζουν αλλά ενίοτε καθορίζουν τις εξελίξεις των ανθρώπινων κοινωνιών. Ο πόλεμος με τη σειρά του επηρεάζεται από τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που επικρατούν κάθε φορά. Δεν μπορεί κανείς να απομονώσει τον πόλεμο από το περιβάλλον μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα προκειμένου να κατανοήσει όχι μόνο τους ίδιους τους πολέμους αλλά και τις κοινωνίες που τους διεξήγαγαν.

Σκοπός της παρούσας διατριβής είναι:

α. Η προσεκτική και σε βάθος μελέτη του φαινομένου του πολέμου και της αμφίδρομης σχέσης του με τις κοινωνικές εξελίξεις τα τελευταία χίλια χρόνια στην ευρωπαϊκή ιστορία (από τον Μεσαίωνα μέχρι σήμερα).

β. Η ανάδειξη των αλληλεπιδράσεων μεταξύ της στρατιωτικής τεχνολογίας, των μεθόδων της τακτικής και στρατηγικής, των χαρακτηριστικών του διεθνούς συστήματος, των κοινωνικών και πολιτικών μετασχηματισμών και της οικονομικής εξέλιξης που διαμόρφωσαν την ιστορική πορεία της Ευρώπης κατά τη νεότερη εποχή.

γ. Η ανάλυση των αιτίων πολέμου και ιδιαίτερα των Μεγάλων Δυνάμεων.

δ. Η μελέτη του αγώνα των Μεγάλων Δυνάμεων για ισχύ και η προσπάθειά τους για μεγιστοποίησή της.

ε. Η εξέταση της διάστασης του πολέμου στις θεωρήσεις των διεθνών σχέσεων και η ανάλυση των μελλοντικών τάσεών του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Α» **ΘΕΩΡΙΑ ΠΟΛΕΜΟΥ**

Ορισμός του Πολέμου

Πολλοί ορισμοί έχουν δοθεί για τον πόλεμο και πολλές απόψεις έχουν διατυπωθεί. **«Ο πόλεμος είναι μια πράξη βίας προορισμένη στο να καταναγκάσει τον αντίπαλο να εκτελέσει τη θέλησή μας»¹** - αυτός είναι ο ορισμός που δίνει ο Clausewitz για τον πόλεμο, ενώ ο άλλος που παράλληλα παρατίθεται, δηλαδή ότι είναι: **«μια συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα»**, δεν είναι παρά μια επεξήγηση ή, όπως υποστηρίζει ο ίδιος, ένας «συμπληρωματικός ορισμός». Πρέπει να εννοήσουμε με αυτό, πως κατά τον Clausewitz, ο πόλεμος είναι άμεσα πολιτική πράξη και εκφράζει τη θεμελιώδη και χαρακτηριστική πραγματικότητα της πολιτικής: την κυριαρχία του ανθρώπου πάνω στον άνθρωπο. Ο πόλεμος δεν είναι συνεπώς ένας αυτοτελής σκοπός, αλλά μόνον ένα «μέσο της πολιτικής».

Ο πόλεμος είναι ένας εξαναγκασμός που χρησιμοποιεί τη βία, χωρίς να μετριάζεται καθόλου με την πρόοδο του πολιτισμού. Ακόμα και οι πολιτισμένοι

¹ Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «Κλασική Στρατηγική Σκέψη κατά Clausewitz, Sun Tzu», Σημειώσεις μαθήματος με κωδικό Β1-037, Ακαδημαϊκό έτος 2009-2010, ΣΕΘΑ, σελ. 1.

λαοί διεξάγουν σήμερα θηριώδεις πολέμους. Ο πόλεμος δεν αποτελεί πάντα μια πράξη μίσους, και ο Clausewitz κάνει μια σαφέστατη διάκριση μεταξύ του «αισθήματος εχθρότητας» και της «εχθρικής πρόθεσης». Με αυτό θέλει να πει πως τα Κράτη μπορούν να καταφεύγουν στον πόλεμο χωρίς οι στρατιώτες των δύο αντιπάλων στρατοπέδων να αισθάνονται προσωπικά, οι μεν για τους δε, αίσθημα βαθειάς αντιπάθειας και άγριου μίσους. Αντιθέτως, η εχθρική πρόθεση είναι μια καθαρά πολιτική στάση.

Χαρακτήρας του Πολέμου

Ο πόλεμος είναι ζήτημα ζωτικής σημασίας για το κράτος. Από αυτόν εξαρτάται εάν το κράτος θα επιβιώσει ή θα καταλυθεί, εάν η ασφάλειά του θα διατηρηθεί ή θα τεθεί σε κίνδυνο. Συνεπώς, απαιτείται προσεκτική και σε βάθος μελέτη του πολέμου. **Ο πόλεμος είναι το υπέρτατο χαρακτηριστικό φαινόμενο των διεθνών σχέσεων. Όλα τα κράτη και τα έθνη, ακόμη και τα κράτη πρόνοιας οικοδομήθηκαν μέσω της πάλης και του πολέμου².**

Ο πόλεμος είναι «κοινωνικό» φαινόμενο στις «κοινωνικές» σχέσεις μεταξύ των μελών του συστήματος κρατών³. Πίσω από κάθε πόλεμο και τον τρόπο διεξαγωγής του υπάρχει ένας συγκεκριμένος πολιτισμός. Οι πόλεμοι διεξάγονται στη βάση της ευρύτερης κουλτούρας κάθε εποχής καθώς και του τρόπου που αυτή ενσωματώνεται στον πολιτισμό κάθε πλευράς και ως μια ιδιαίτερη μορφή χρήσης οργανωμένης βίας διεξάγεται είτε μεταξύ κρατών είτε εντός κρατών με τη μορφή εμφυλίου πολέμου⁴.

Οι πόλεμοι υπάρχουν και θα συνεχίσουν να υπάρχουν, ενόσω δεν θα κατισχύσει πλήρως η εθνική κοσμοθεωρία και η εθνική ανεξαρτησία σε μια διεθνή κατάσταση, όπου η κάθε κοινωνική οντότητα θα απολαμβάνει δημοκρατικό πολιτισμένο βίο σύμφωνα με τις ανθρωπολογικές της προϋποθέσεις⁵.

Τα Αίτια του Πολέμου

Τα αίτια του φαινομένου του πολέμου βρίσκονται σε τρία επίπεδα: το επίπεδο του ατόμου, το επίπεδο των κρατικών δομών και το επίπεδο του διεθνούς συστήματος.

Ως προς το πρώτο επίπεδο ανάλυσης (**το επίπεδο του ατόμου**), έχει υποστηριχθεί ότι **ο πόλεμος αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης φύσης.**

Ως προς το δεύτερο επίπεδο ανάλυσης (**το επίπεδο των κρατικών δομών**), η ύπαρξη του φαινομένου του πολέμου έχει αποδοθεί σε ορισμένους τύπους κρατικών πολιτικών και οικονομικών δομών, που υποτίθεται ότι προδιαθέτουν προς πόλεμο. Αλλά το ζήτημα του πολέμου δεν συναρτάται με το εσωτερικό πολιτικό καθεστώς, το επιχείρημα **«οι δημοκρατίες δεν πολεμούν η μια την άλλη»** δεν επιβεβαιώνεται ιστορικά και επίσης οι δημοκρατίες επιδίδονται

² Wight Martin, «Διεθνής Θεωρία», Γ΄ Έκδοση, Μετάφραση Ηρακλεία Στρούκου, Επιμέλεια-Εισαγωγικό Σημείωμα Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα-Leicester University Press, 2005, σελ. 263-270.

³ Ήφαιστος Παναγιώτης, «Ο Πόλεμος και τα αίτιά του», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2002, σελ. 20.

⁴ Keegan John, «Η Ιστορία του Πολέμου», Μετάφραση Λάμπης Χαραλαμπίδης, Πρόλογος Νίκος Κοτζιάς, Αθήνα, Νέα Σύνορα Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, 1997, σελ. 12-22.

⁵ Ήφαιστος Παναγιώτης, «Κοσμοθεωρία των Εθνών», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2009, σελ. 405-406.

σε ηγεμονικούς-ιμπεριαλιστικούς πολέμους⁶. **Οι συστημικές αναλύσεις των αιτίων του πολέμου** (τρίτο επίπεδο ανάλυσης) **ξεκινούν από την άναρχη δομή του διεθνούς συστήματος**. Στο διεθνή χώρο, σε αντίθεση με το εσωτερικό των κρατών, δεν υπάρχει μια υπερκείμενη εξουσία που να ρυθμίζει τους ανταγωνισμούς και να διατηρεί την τάξη, δηλαδή απουσιάζει μια παγκόσμια νομιμοποιητική ρυθμιστική εξουσία επιβολής τάξης και απονομής δικαιοσύνης. Ως συνέπεια της αξίωσης της πολιτικής κυριαρχίας των κρατών που απαρτίζουν την διεθνή σκηνή η διεθνής αναρχία αποτελεί θεμελιώδες χαρακτηριστικό των διακρατικών σχέσεων. Αυτή είναι η αιτία για την οποία εμφανίζεται το φαινόμενο του πολέμου. Με άλλα λόγια, ο πόλεμος εμφανίζεται επειδή δεν υπάρχει τίποτα για να τον σταματήσει⁷. Πέρα από αυτό το γενικό αίτιο, υπάρχουν δύο άλλα συστημικά αίτια του πολέμου: η άνιση κατανομή ισχύος και η άνιση ανάπτυξη⁸. **Η άνιση κατανομή ισχύος** και η κατά συνέπεια έγερση ηγεμονικών αξιώσεων για έλεγχο και εποπτεία του διεθνούς συστήματος οδηγεί τα ισχυρά κράτη σε πόλεμο και συμπαρασύρει στις διενέξεις τους τις υπόλοιπες κοινωνίες. Όσο μεγαλύτερη είναι η περίσσεια ισχύος που έχει ένα κράτος σε σχέση με κάποιο γειτονικό του, τόσο πιθανότερο είναι να υπάρχει γι' αυτό μια θετική σχέση κόστους-οφέλους σε περίπτωση σύρραξης, και επομένως αυξάνεται η πιθανότητα να μπει το κράτος αυτό στον πειρασμό να ξεκινήσει έναν πόλεμο. **Η άνιση ανάπτυξη** μεταξύ των πολιτικά κυρίαρχων συλλογικών οντοτήτων, σε συνδυασμό με την διεθνή αναρχία δημιουργεί συνθήκες ανάπτυξης ηγεμονικών και αναθεωρητικών συμπεριφορών, γεγονός που οδηγεί σε διλήμματα ασφαλείας, φαύλο κύκλο εξισορροπήσεων, ανταγωνισμούς, εξοπλισμούς και συγκρούσεις⁹. Η άνιση ανάπτυξη αναφέρεται σε ένα πλήθος παραγόντων και κριτηρίων: πληθυσμιακή ανάπτυξη, οικονομική μεγέθυνση, τεχνολογική ανάπτυξη, εδαφική επέκταση, στρατιωτικές ικανότητες συμπεριλαμβανομένων των ναυτικών, ιδεολογική ισχύς και διεθνής πολιτική επιρροή.

Άλλα αίτια πολέμου είναι¹⁰: **τα κατάλοιπα διασυνοριακών εχθροτήτων** απόρροια του ιστορικού πολιτειακού γίνεσθαι, **η αποκέντρωση δικαίου, ηθικής, δικαιοσύνης και τάξης στις «Πολιτείες», η απουσία ηθικών-δικαιικών κριτηρίων σταθεροποίησης των κυριαρχικών οριοθετήσεων της διακρατικής τάξης και το έλλειμμα επαρκούς διακυβερνητικού ελέγχου των διεθνικών φαινομένων**.

Το **εθνικό συμφέρον** κάθε κράτους αποτελεί τη βάση λειτουργίας του διεθνούς συστήματος και **ο πόλεμος εκδηλώνεται συχνά λόγω λανθασμένων εκτιμήσεων** και λανθασμένων επιλογών που στηρίζονται σ' αυτές τις εκτιμήσεις και επεμβάσεων που οξύνουν τις περιφερειακές διενέξεις¹¹.

⁶ Ήφαιστος Παναγιώτης, «Οι διεθνείς σχέσεις ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό», Γ' Έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2004, σελ. 425-445 και Ήφαιστος Παναγιώτης, «Ο Πόλεμος και τα αίτιά του», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2002, σελ. 152-171 και <http://www.ifestosedu.gr>.

⁷ Ήφαιστος Παναγιώτης, «Ο Πόλεμος και τα αίτιά του», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2002, σελ. 71-72 και σελ. 134.

⁸ Πλατιάς Αθανάσιος, «Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη», Αθήνα, Εστία, 1999, σελ. 62-63 και Ήφαιστος Παναγιώτης «Εισαγωγή στη Διεθνή Πολιτική. Ιστορία των Διεθνών Σχέσεων και οι θεωρητικές-ερμηνευτικές προσεγγίσεις κατανόησης του σύγχρονου διεθνούς συστήματος», Σημειώσεις μαθήματος με κωδικό Α2-011, Ακαδημαϊκό έτος 2009-2010, ΣΕΘΑ, σελ. 4.

⁹ Ήφαιστος Παναγιώτης, «Οι διεθνείς σχέσεις ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό», Γ' Έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2004, σελ. 236-238 και Ήφαιστος Παναγιώτης, «Ο Πόλεμος και τα αίτιά του», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2002, σελ. 172-178.

¹⁰ <http://www.ifestosedu.gr>.

¹¹ Ήφαιστος Παναγιώτης, «Ο Πόλεμος και τα αίτιά του», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2002, σελ. 220.

Τα Αίτια του Πολέμου των Μεγάλων Δυνάμεων και ο Αγώνας τους για Ισχύ

Ειδικά στην περίπτωση πολέμου μεταξύ Μεγάλων Δυνάμεων, αυτό που έχει τη μεγαλύτερη σημασία είναι ο αριθμός των Μεγάλων Δυνάμεων και το πόση ισχύ ελέγχει η καθεμία τους. Η ισχύς στο διεθνές σύστημα συνήθως κατανέμεται με τρεις διαφορετικούς τρόπους: **διπολισμός, ισορροπημένος πολυπολισμός και μη ισορροπημένος πολυπολισμός**. Η ισχύς δεν είναι απαραίτητο να κατανέμεται ισομερώς μεταξύ όλων των μεγάλων κρατών ενός ισορροπημένου συστήματος, αν και κάτι τέτοιο μπορεί όντως να συμβαίνει. Η βασική προϋπόθεση για την ισορροπία είναι να μην υπάρχει μια σημαντική διαφορά ισχύος μεταξύ των δύο κορυφαίων κρατών. Αν μια τέτοια διαφορά υπάρχει, τότε το σύστημα είναι μη ισορροπημένο και το υπ' αριθμόν ένα κράτος είναι ένας **δυναμικός ηγεμόνας**. Ένα σύστημα που περιέχει έναν επίδοξο ηγεμόνα ονομάζεται μη ισορροπημένο, ένα σύστημα χωρίς ένα τέτοιο κυρίαρχο κράτος, ονομάζεται ισορροπημένο. **Τα διπολικά συστήματα τείνουν να είναι τα πλέον ειρηνικά ενώ τα μη ισορροπημένα πολυπολικά συστήματα είναι τα πιο επιρρεπή σε θανάσιμη σύγκρουση. Τα ισορροπημένα πολυπολικά συστήματα βρίσκονται κάπου στη μέση.** Η αδιαφιλονίκητη υπεροχή ενός κράτους στο διεθνές σύστημα έχει σταθεροποιητικά αποτελέσματα. Αντίθετα, το σύστημα αποσταθεροποιείται όταν άνισοι ρυθμοί ανάπτυξης επιτρέπουν σε κάποιον διεκδικητή να πλησιάσει σε ισχύ το κυρίαρχο κράτος. Όσο γρηγορότερα αυξάνει η σχετική ισχύς του διεκδικητή, τόσο μεγαλώνει η πιθανότητα πολέμου. Η σύγκρουση των δύο ισχυρότερων κρατών του διεθνούς συστήματος συμπαρασύρει σταδιακά όλες τις μεγάλες δυνάμεις. Το αποτέλεσμα είναι ο λεγόμενος **"ηγεμονικός πόλεμος"**¹², αντικείμενο του οποίου δεν είναι τίποτα άλλο από τη διακυβέρνηση του διεθνούς συστήματος.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις πάντοτε αναζητούν ευκαιρίες να αποκτήσουν ισχύ εις βάρος των ανταγωνιστών τους, έχοντας ως **τελικό σκοπό την ηγεμονία** για τους παρακάτω λόγους:

- α. Το διεθνές σύστημα είναι άναρχο.
- β. Οι Μεγάλες Δυνάμεις διαθέτουν εγγενώς κάποια επιθετική στρατιωτική ικανότητα.
- γ. Τα κράτη ουδέποτε μπορούν να είναι σίγουρα για τις προθέσεις των άλλων κρατών.
- δ. Η επιβίωση είναι ο πρώτιστος σκοπός των Μεγάλων Δυνάμεων.
- ε. Οι Μεγάλες Δυνάμεις είναι ορθολογικοί δρώντες. Έχουν επίγνωση του εξωτερικού περιβάλλοντός τους και σκέφτονται στρατηγικά για το πώς θα επιβιώσουν σε αυτό.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις φοβούνται η μια την άλλη και ανησυχούν μήπως επίκειται πόλεμος. Όσο πιο βαθύς είναι ο φόβος, τόσο πιο έντονος είναι ο ανταγωνισμός ασφαλείας και τόσο πιο πιθανός είναι ο πόλεμος.

Η Διάσταση του Πολέμου στις Βασικές Θεωρήσεις των Διεθνών Σχέσεων

Σύμφωνα με τον ρεαλισμό η θεμελιώδης αιτία πολέμου μεταξύ των κρατών και των αλλαγών στα διεθνή συστήματα είναι η άνιση μεγέθυνση της ισχύος ανάμεσα στα κράτη. Ο ρεαλισμός βλέπει τη σύγκρουση ως αναπόφευκτη, ως προϊόν των ανθρώπινων ελαττωμάτων, των τάσεων για προαγωγή των ατομικών συμφερόντων, αλλά και σαν αποτέλεσμα του άναρχου

¹² Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «Το Μέλλον του Πολέμου», Αεροπορική Επιθεώρηση, Τεύχος 69, Ιανουάριος 2003, σελ. 36-40.

διεθνούς συστήματος, μέσα στο οποίο τα κράτη επιδιώκουν την ισχύ. Επίσης η υπέρμετρη ισχυροποίηση ενός αντιπάλου σε σχέση με τον άλλο και οι διαφορές των εθνικών συμφερόντων καθιστούν τις αρμονικές σχέσεις στη διεθνή κοινωνία βραχύβιες και ουσιαστικά ανέφικτες.

Ο ιδεαλισμός αντίθετα, βλέπει τον πόλεμο ως το προϊόν επιθετικών και εγκληματικών ηγετών, αλλά και ως συνέπεια της ανεπάρκειας των παγκόσμιων θεσμών. Αυτό που χρειαζόμαστε για την αποφυγή του πολέμου είναι οι αποτελεσματικοί διεθνείς οργανισμοί, που θα είναι ικανοί να αποθαρρύνουν τις φιλοπόλεμες τάσεις, προβλέποντας και επιβάλλοντας διαδικασίες για την ειρηνική και τη δίκαιη διευθέτηση των διενέξεων¹³.

Ο μαρξισμός τοποθετείται αντίθετα και στις δυο πλευρές του ρεαλιστικού αλλά και του ιδεαλιστικού φάσματος, με την έννοια ότι **οι μαρξιστές θεωρούν τον πόλεμο ως αναπόφευκτο σε ένα σύστημα όπου κυριαρχούν τα καπιταλιστικά κράτη.**

Οι Στρατηγικές Επιβίωσης

Προκειμένου να εξεταστεί το πώς οι Μεγάλες Δυνάμεις προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν το μερίδιό τους επί της παγκόσμιας ισχύος θα παρουσιαστούν οι συγκεκριμένοι σκοποί που επιδιώκουν τα κράτη κατά τον ανταγωνισμό τους για ισχύ και θα αναλυθούν οι διάφορες στρατηγικές που χρησιμοποιούν τα κράτη προκειμένου να μεταβάλουν την ισορροπία ισχύος προς όφελός τους ή προκειμένου να εμποδίσουν άλλα κράτη να την ανατρέψουν εις βάρος τους¹⁴.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις επικεντρώνονται στην επίτευξη τεσσάρων βασικών αντικειμενικών σκοπών:

Πρώτον, επιδιώκουν περιφερειακή ηγεμονία.

Δεύτερον, αποσκοπούν στο να μεγιστοποιήσουν την ποσότητα του παγκόσμιου πλούτου την οποία ελέγχουν. Τα κράτη νοιάζονται για τον σχετικό πλούτο διότι η οικονομική δύναμη είναι το θεμέλιο της στρατιωτικής δύναμης.

Τρίτον, αποσκοπούν στο να έχουν κυρίαρχη θέση στην ισορροπία χερσαίας ισχύος, καθώς αυτός είναι ο καλύτερος τρόπος για να μεγιστοποιήσουν το μερίδιό τους επί της παγκόσμιας στρατιωτικής δύναμης. Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι τα κράτη οικοδομούν ισχυρούς στρατούς καθώς και αεροπορικές και ναυτικές δυνάμεις που υποστηρίζουν τις χερσαίες αυτές δυνάμεις.

Τέταρτον, επιδιώκουν πυρηνική υπεροχή έναντι των αντιπάλων τους.

Ο πόλεμος είναι η κυριότερη στρατηγική που χρησιμοποιούν τα κράτη για να αποκτήσουν σχετική ισχύ, αλλά συνεπάγεται θάνατο και καταστροφή. Ο **εκβιασμός** είναι μια ελκυστικότερη **εναλλακτική επιλογή** διότι βασίζεται στην απειλή για χρήση βίας και όχι στη χρήση βίας προκειμένου να επιφέρει αποτελέσματα.

Μια άλλη στρατηγική για απόκτηση ισχύος είναι η **πρόκληση πολέμου για κατατριβή τρίτων,** σύμφωνα με την οποία ένα κράτος προσπαθεί να εξασθενήσει τους αντιπάλους του προκαλώντας ένα μακροχρόνιο και δαπανηρό πόλεμο μεταξύ

¹³ Κουσκουβέλης Ι. Ηλίας, «Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2005, σελ. 324.

¹⁴ Mearsheimer John J, «Η τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων», Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολλιόπουλος, Επιστημονική Επιμέλεια Παναγιώτης Ήφαιστος-Ηλίας Κουσκουβέλης, Εισαγωγικό Σημείωμα Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Επιστημονικό Ευρετήριο Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα-W.W.Norton & Company, 2006, σελ. 290-295.

τους. Όμως και αυτό το σχέδιο είναι δύσκολο να λειτουργήσει. Μια περισσότερο υποσχόμενη παραλλαγή αυτής της στρατηγικής είναι η **κατατριβή τρίτων**, στην οποία ένα κράτος λαμβάνει μέτρα ώστε να εξασφαλίσει ότι οποιοσδήποτε πόλεμος, στον οποίο εμπλακεί ένας αντίπαλος, θα είναι παρατεταμένος και καταστροφικός.

Η εξισορρόπηση και η μεταφορά των βαρών είναι οι κυριότερες στρατηγικές που χρησιμοποιούν οι Μεγάλες Δυνάμεις προκειμένου να εμποδίσουν τους αντιπάλους να ανατρέψουν την ισορροπία ισχύος. Με την **εξισορρόπηση**, μια Μεγάλη Δύναμη αναλαμβάνει άμεσα την ευθύνη να παρεμποδίσει-αναχαιτίσει έναν επιτιθέμενο, να ανατρέψει την ισορροπία ισχύος. Ο αρχικός σκοπός είναι να αποτραπεί ο επιτιθέμενος, αλλά αν αυτό αποτύχει, το εξισορροπητικό κράτος θα διεξαγάγει τον επακολουθούμενο πόλεμο. Η εξισορρόπηση είναι είτε **«εξωτερική»** με τη δημιουργία μιας αμυντικής συμμαχίας είτε **«εσωτερική»** με την κινητοποίηση επιπλέον δικών της πόρων. **Η μεταφορά των βαρών** είναι η κύρια εναλλακτική επιλογή μιας απειλούμενης Μεγάλης Δύναμης απέναντι στην εξισορρόπηση. Το κράτος που μεταφέρει τα βάρη, ενώ προσπαθεί να κάνει κάποιο άλλο κράτος να σηκώσει το βάρος της αποτροπής ή ακόμη και της σύγκρουσης με έναν επιτιθέμενο, το ίδιο το κράτος παραμένει θεατής.

Οι στρατηγικές του κατευνασμού και της πρόσδεσης στο άρμα του αντιπάλου δεν είναι ιδιαίτερα χρήσιμες για να αντιμετωπίσει κανείς επιτιθέμενους. Και οι δύο προβλέπουν την παραχώρηση ισχύος σε ένα αντίπαλο κράτος, γεγονός που σε ένα άναρχο σύστημα αποτελεί εγγύηση για σοβαρά προβλήματα. **Η πρόσδεση στο άρμα του αντιπάλου** λαμβάνει χώρα όταν ένα κράτος ενώνει τις δυνάμεις του με έναν ισχυρότερο αντίπαλο, αποδεχόμενο ότι ο πανίσχυρος νέος εταίρος του θα αποκτήσει δυσανάλογα μεγάλο μερίδιο των λαφύρων που κατακτούν από κοινού. Με άλλα λόγια, η κατανομή ισχύος θα μεταβληθεί εις βάρος του κράτους που προσδέεται στο άρμα του αντιπάλου και υπέρ του ισχυρότερου κράτους. Η πρόσδεση στο άρμα του αντιπάλου είναι μια στρατηγική για τους αδύνατους. Με τον **κατευνασμό**, ένα απειλούμενο κράτος προβαίνει σε παραχωρήσεις προς έναν επιτιθέμενο, οι οποίες μεταβάλλουν την ισορροπία ισχύος υπέρ του τελευταίου. Ο κατευνάζων αποσκοπεί στο να τροποποιήσει τη συμπεριφορά του επιτιθέμενου παραχωρώντας του ισχύ, ελπίζοντας έτσι ότι η χειρονομία αυτή θα κάνει τον επιτιθέμενο να αισθάνεται πιο ασφαλής, με αποτέλεσμα να μειωθεί ή και να εξλειφθεί το κίνητρο της επιθετικότητάς του. Αλλά όπως αποδείχτηκε, ο κατευνασμός μιας ηγεμονικής-επιθετικής δύναμης δεν οδηγεί σε ειρήνη αλλά σε ενθάρρυνσή της, με αποτέλεσμα διεθνείς αλλαγές χωρίς πόλεμο, ο οποίος τελικά ούτως ή άλλως ξεσπά αν οι δυνάμεις υπέρ του status quo δεν αποδεχτούν την αναμενόμενη συνέχιση των αναθεωρητικών στάσεων¹⁵ (πχ ο κατευνασμός της Γερμανίας το 1938 με τη συμφωνία του Μονάχου).

Η Αποτρεπτική Στρατηγική

Η αποτροπή είναι στρατηγική της εκμετάλλευσης δύναμης με την απειλή της χρήσης της ως διαπραγματευτικό μέσο.

Η αποτροπή έχει πάντα ως στόχο να αποθαρρύνει την επιθετικότητα του αντιπάλου. Η αποτρεπτική απειλή είναι αποτελεσματική όταν προκαλούνται

¹⁵ Ήφαιστος Παναγιώτης, «Οι διεθνείς σχέσεις ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό», Γ΄ Έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2004, σελ. 285-287.

υπολογισμοί κόστους-οφέλους στον αντίπαλο, οι οποίοι τον πείθουν να μην υλοποιήσει τις προθέσεις του, επειδή το αναμενόμενο από αυτόν όφελος θα είναι μικρότερο του πιθανού κόστους. Επειδή σχεδόν πάντοτε οι πόροι ενός κράτους είναι περιορισμένοι, επιτυχής αποτρεπτική στρατηγική είναι αυτή που με τα δεδομένα μέσα που διαθέτει ένα κράτος, μεγιστοποιεί τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Βέβαια στη θεωρία αποτροπής οι μεγαλύτεροι κίνδυνοι εμφανίζονται όταν ο «επιτιθέμενος» πιστεύει ότι οι δυνάμεις που υποστηρίζουν το status quo είναι αδύναμες σε ικανότητες. Αυτό οδηγεί τον «επιτιθέμενο» να δοκιμάσει τους αντιπάλους του με ένα θέμα ήσσονος σημασίας. Αν η χώρα που υποστηρίζει το status quo υποχωρήσει, τότε μακροπρόθεσμα ο επιτιθέμενος ενθαρρύνεται να επανέλθει με περισσότερες απαιτήσεις, με αποτέλεσμα η επιλογή να είναι μεταξύ της συνέχισης της υποχώρησης, θυσιάζοντας έτσι βασικές αξίες ή να πολεμήσει. Για να αποφύγει τέτοιες καταστροφικές καταστάσεις ένα κράτος θα πρέπει να επιδεικνύει τη πρόθεση του και την ικανότητα του να διαχειριστεί έναν πόλεμο. **Η έννοια της αποτροπής στηρίζεται κυρίως στην αξιοπιστία.** Η αξιοπιστία της αποτρεπτικής στρατηγικής αποτελεί «ιερό σκοπό» επειδή διασφαλίζει τη συλλογική ελευθερία ενός κράτους και τη διεθνή ειρήνη και σταθερότητα και επειδή διαχειρίζεται τη σχέση υποχρεώσεων και δικαιωμάτων σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα. Έλλειμμα αξιοπιστίας στρατηγικής σημαίνει έλλειμμα αποτρεπτικής ισχύος, έλλειμμα συλλογικής ελευθερίας και έλλειμμα ορθολογισμού για τα εκατέρωθεν συμφέροντα στις διακρατικές σχέσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Β»

Η ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ¹⁶

Οι απαρχές της Ευρώπης σφυρηλατήθηκαν πάνω στο αμόνι του πολέμου.

Κατά τη διάρκεια του 8^{ου} και του 9^{ου} αιώνα ο μόνος μάχιμος άνδρας που είχε σημασία, ήταν ο έφιππος πολεμιστής, ο **ιππότης**. Επειδή ο όλος εξοπλισμός ενός ιππότη κατέστη πολύ δαπανηρός από τον 10^ο αιώνα ο πόλεμος έγινε μία ασχολία για εξειδικευμένους πλουσίους, στους οποίους παραχωρούνταν γαίες, σε αντάλλαγμα των οποίων υπόσχονταν να υπηρετούν τον άρχοντά τους. Η εποχή αυτή ονομάζεται Φεουδαρχία από τη λατινική λέξη «feudum» (φέουδο), που σημαίνει κομμάτι γης.

Τον 14^ο αιώνα η μετάβαση από την καταβολή των εξόδων για προσφερόμενες υπηρεσίες προς εκπλήρωση των φεουδαρχικών υποχρεώσεων, στην παροχή υπηρεσιών με μοναδικό στόχο την πληρωμή οδήγησε στην ανάπτυξη μιας **στρατιωτικής τάξης (των μισθοφόρων)** μεγαλύτερης από εκείνη που θα μπορούσε να συντηρήσει η ύπαιθρος ή οι υπάρχοντες πόλεμοι. **Αν λοιπόν δεν υπήρχαν πόλεμοι, δεν ήταν παράξενο που η στρατιωτική τάξη, προκειμένου να απασχοληθούν οι νέοι, κατασκεύαζε δικούς της.**

Κατά το πρώτο μισό του 16^{ου} αιώνα, οι πόλεμοι αφορούσαν προσωπικές διενέξεις μεταξύ ηγεμόνων σχετικά με τα κληρονομικά τους δικαιώματα και πραγματοποιούνταν από μία ευρύτατα διεθνή τάξη «εργολάβων» και πάνω σε καθαρά εμπορική βάση με μία συστηματική και ολοκληρωμένη διαδικασία.

¹⁶ Howard Michael, «Ο Ρόλος του Πολέμου στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία», Μετάφραση Ηρακλεία Στροϊκού, Επιστημονική Επιμέλεια Ηλίας Κουσκουβέλης, Εισαγωγικό Σημείωμα Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2000, σελ. 15-75.

Οι πιο διαβόητοι και για καιρό οι πιο περιζήτητοι μισθοφόροι στην Ευρώπη ήταν οι Ελβετοί. Ο πόλεμος για την Ελβετία έγινε ένας εθνικός παράγων πλούτου και έτεινε να γίνει ένας άκαμπτos κοινωνικός θεσμός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Γ»

Η ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Η ΚΡΑΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ¹⁷

Στην Ευρώπη του 16^{ου} αιώνα ο πλούτος και η στρατιωτική ικανότητα πήγαιναν μαζί. Από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα, οι ηγεμόνες αντιμετώπιζαν ολοένα και μεγαλύτερες δυσκολίες για την εξεύρεση χρημάτων που θα τους επέτρεπαν να πληρώσουν τους Ελβετούς και τους μισθοφόρους άλλων εθνότητων. Οι περιορισμένες δυνατότητες της Ευρώπης, ανάγκασαν τους ηγεμόνες να στραφούν σε νέες πηγές πλούτου που απαιτούσαν την επέκταση των εδαφών της Ευρώπης. Υπήρχε στην πραγματικότητα μια **διαρκής αλληλεπίδραση ανάμεσα στην επέκταση των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων εκτός Ευρώπης και στις πολυαίμακτες συγκρούσεις μεταξύ των Ευρωπαίων**. Η επέκταση παρείχε επιπλέον πόρους για αυτές τις συγκρούσεις και σε έναν σημαντικό βαθμό προκαλούνταν από αυτές.

Η ροή χρυσού και αργύρου από το Νέο Κόσμο στην Ευρώπη κατά τον 16^ο και τον 17^ο αιώνα χρηματοδότησε την επανάσταση στις στρατιωτικές υποθέσεις και στο σύγχρονο έθνος-κράτος. **Ο πόλεμος μεταμορφώθηκε από μία σύγκρουση μεταξύ κοινωνιών σε εργαλείο εθνικής πολιτικής** για τα αναδυόμενα κράτη και ιδίως για τους Ολλανδούς, Άγγλους και Γάλλους¹⁸.

Η βασική θέση της μεσαιωνικής εκκλησίας ήταν ότι όλες οι πράξεις πολέμου εναντίον άλλων χριστιανών ήταν εσφαλμένες. Οι πόλεμοι εναντίον των μουσουλμάνων και των ειδωλολατρών προκειμένου να σωθούν οι χριστιανοί ήταν ιεροί πόλεμοι ή **Σταυροφορίες**. Οι Σταυροφορίες συνένωσαν πολλούς λαούς της Δυτικής Ευρώπης και προκάλεσαν την αίσθηση της εθνικής ενότητας και της εθνικής εχθρότητας μεταξύ τους, που επιτάχυνε την εξέλιξή τους σε έθνη και **οι λαοί συνειδητοποίησαν την εθνικότητά τους¹⁹**. Τον 16^ο αιώνα η διαμάχη μεταξύ Καθολικών και Προτεσταντών ήταν τόσο έντονη ώστε ολόκληρος ο αιώνας στιγματίζεται από τις θρησκευτικές διαμάχες και χαρακτηρίζεται ως ο αιώνας των **θρησκευτικών πολέμων**.

Τον 18^ο αιώνα οι ευρωπαϊκοί πόλεμοι διεξάγονταν από **επαγγελματικούς στρατούς** παρόμοιους με αυτούς που υπάρχουν και σήμερα. Η ανάπτυξη της κρατικής εξουσίας, της στρατιωτικής πρακτικής και τεχνολογίας κατέστησε στην πράξη απαραίτητη την ύπαρξη επαγγελματικών δυνάμεων. Η ανάπτυξη των επαγγελματικών ενόπλων δυνάμεων διευκόλυνε το κράτος να αποκτήσει ακόμη

¹⁷ Howard Michael, «Ο Ρόλος του Πολέμου στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία», Μετάφραση Ηρακλεία Στροϊκού, Επιστημονική Επιμέλεια Ηλίας Κουσκουβέλης, Εισαγωγικό Σημείωμα Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2000, σελ. 77-138.

¹⁸ Gilpin Robert, «Πόλεμος και αλλαγή στην παγκόσμια πολιτική», Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολλιόπουλος, Επιστημονική Επιμέλεια-Ευρετήριο επιστημονικών όρων, εννοιών και ονομάτων Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα-Cabridge University Press, 2004, σελ. 226-227.

¹⁹ Fuller J.F.C., «Οι αποφασιστικές μάχες που διαμόρφωσαν τον κόσμο», Α' Τόμος, Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2009, σελ. 381.

μεγαλύτερο έλεγχο πάνω σε αυτούς τους πόρους χρησιμεύοντας ως ένα όργανο όχι μόνο εξωτερικής άμυνας αλλά και εσωτερικού καταναγκασμού²⁰.

Οι πόλεμοι ήταν πόλεμοι των βασιλιάδων. Ο ρόλος του καλού πολίτη ήταν να πληρώνει τους φόρους του και δεν του ζητούσαν ούτε να συμμετάσχει στη λήψη της απόφασης για την κήρυξη πολέμου ούτε να συμμετάσχει σε αυτόν όταν ξεσπούσε. Ένα σημαντικό επίτευγμα του ευρωπαϊκού πολιτισμού ήταν το ότι ανήγαγε τις συμμορίες των «λύκων» που λυμαίνονταν τους απροστάτευτους λαούς της Ευρώπης για τόσους αιώνες σε εκπαιδευμένα, υπάκουα «κυνηγετικά σκυλιά».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Δ»

Η ΜΑΖΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ²¹

Το 1793 η επαναστατημένη Γαλλία, θέσπισε νόμο με τον οποίο επιστρατεύτηκαν όλοι οι Γάλλοι μέχρι να εκδιωχθούν οι εχθροί της χώρας. Ο μεγάλος αριθμός ανδρών υπό τα όπλα έκανε τη συντήρησή τους πολύ δαπανηρή για τα δημόσια ταμεία. Το πρόβλημα αντιμετωπίστηκε με επιτυχία με την **επιστράτευση των πόρων του «έθνους»**, προκειμένου αυτοί οι άνδρες να εξοπλιστούν, να ντυθούν και να τραφούν. Το σύνολο των μεταφορών και των παραγομένων προϊόντων είχε εθνικοποιηθεί και είχε δοθεί για την κάλυψη των πολεμικών αναγκών. Για πρώτη φορά **χρησιμοποιήθηκε η επιστήμη στον πόλεμο σε εθνική κλίμακα**.

Το 1794 ο πόλεμος που είχε ξεκινήσει για την άμυνα της Γαλλίας και την υπεράσπιση της Επανάστασής της μετατράπηκε σε έναν πόλεμο αρχικά λεηλασίας και στη συνέχεια κατάκτησης της Ευρώπης, προκειμένου να συντηρηθούν τα στρατεύματα. Οι **Ναπολεόντειες νίκες** κατέδειξαν καθαρά ότι **ο πόλεμος θα στήριζε τον πόλεμο**, αφού οι ηττημένοι χρηματοδοτούσαν τη συνέχισή του. Ο πόλεμος δεν ήταν πια, όπως είχε υπάρξει πριν από 100 χρόνια, συνώνυμο του εμπορίου και του κέρδους. Ο πόλεμος άρχισε να γίνεται ολοκληρωτικός, μια σύρραξη όχι στρατών αλλά πληθυσμών.

Μετά το 1814, το κύριο μέλημα των αρχουσών τάξεων της Ευρώπης ήταν η αποκατάσταση της πολιτικής και κοινωνικής αρμονίας και η εμπέδωση μιας κατάστασης ισορροπίας. **Ο στρατός έγινε ένα αξιόπιστο όργανο για την υπεράσπιση της κοινωνικής και πολιτικής τάξης**, αν και ο επίσημος ρόλος ύπαρξης των ενόπλων δυνάμεων ήταν η υπεράσπιση της χώρας και η διεξαγωγή του πολέμου.

Τον 19^ο αιώνα με την εμφάνιση του **σιδηροδρόμου** δόθηκε πνοή στην κλαυζεβιτισιανή θεωρία του έθνους υπό τα όπλα, καθώς χωρίς τον σιδηρόδρομο οι μαζικοί στρατοί του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα δεν θα μπορούσαν να εφοδιαστούν, ενώ η εφεύρεση του **ασύρματου τηλεγράφου** ανέβασε τον πόλεμο στην τέταρτη διάσταση, καθώς στην πράξη η ασύρματη μετάδοση ενέργειας εκμηδένισε όχι μόνο τον χώρο αλλά και τον χρόνο²².

²⁰ Watson Adam, «*Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*», Μετάφραση Ηρακλεία Στροίκου, Επιστημονική Επιμέλεια Χαράλαμπος Παπασωτηρίου-Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα-Taylor & Francis Group, 2006, σελ. 364-376.

²¹ Howard Michael, «*Ο Ρόλος του Πολέμου στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία*», Μετάφραση Ηρακλεία Στροίκου, Επιστημονική Επιμέλεια Ηλίας Κουσκουβέλης, Εισαγωγικό Σημείωμα Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2000, σελ. 139-189.

²² Fuller J.F.C., «*Οι αποφασιστικές μάχες που διαμόρφωσαν τον κόσμο*», Β' Τόμος, Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2009, σελ. 402-404.

Η διοικητική επανάσταση με την **ίδρυση των Γενικών Επιτελείων** αποτελεί τη μεγαλύτερη καινοτομία του 19^{ου} αιώνα. Μεταξύ 1870 και 1914 η εξουσία του να κάνεις πόλεμο και η εξουσία του να κάνεις ειρήνη, οι οποίες προηγουμένως βρίσκονταν στα ίδια χέρια, διαχωρίστηκαν: η πρώτη έγινε αποκλειστικό πεδίο του Γενικού Επιτελείου και η δεύτερη αποκλειστικό πεδίο των πολιτικών και των διπλωματών. Τελικά όσο περισσότερο τελειοποιείτο η τεχνική πλευρά του πολέμου, τόσο λιγότερο γινόταν πολιτικά εφικτό να περιοριστεί το εύρος του²³.

Μαζί με τη **διοικητική επανάσταση** πήγαινε και η **τεχνολογική**. Η τεχνολογία το 19^ο αιώνα κατέστησε δυνατή τη μαζική παραγωγή όπλων, τα οποία ήταν όχι μόνο πιο αποτελεσματικά, αλλά και πιο εύκολα στη χρήση. Η μαζική παραγωγή όπλων κατέστησε απαραίτητη και τη μαζική παραγωγή ανδρών²⁴.

Τον 19^ο αιώνα στην Ευρώπη, το «έθνος» έγινε αποδεκτό ως η βασική πολιτική μονάδα και η ενασχόληση με το στρατό σε όλο το φάσμα της ιεραρχίας άνοιξε για τις μεγάλες λαϊκές μάζες²⁵. **Οι ένοπλες δυνάμεις θεωρούνταν** πλέον όχι μέρος του βασιλικού νοικοκυριού, αλλά **ενσάρκωση του έθνους**. Η έννοια του έθνους έδινε σκοπό, χρώμα, συγκίνηση και ενέπνεε αξιοπρέπεια στους λαούς και το υπέρτατο πεπρωμένο του ήταν ο πόλεμος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Ε»

Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΗΓΕΜΟΝΙΩΝ

Το 1914, απελευθερώθηκαν τεράστιες, καταπιεσμένες ενέργειες²⁶. Ο μεγάλος αριθμός ανδρών που απαιτούνταν για τον πόλεμο προσήλθε επιδεικνύοντας μεγάλο ενθουσιασμό και κατέστη δυνατή η **πλήρης επιστράτευση όλων των πόρων της κοινωνίας**. Όλοι οι πληθυσμοί έπρεπε να κινητοποιηθούν όχι μόνο για τα πολεμικά μέτωπα αλλά και στη μάχη της παραγωγής. Αυτό διέυρυνε την έννοια του ενεργού πληθυσμού, καθώς έγινε απαραίτητη η συνεισφορά των γυναικών²⁷. Η προτεραιότητα που δόθηκε στην πολεμική προσπάθεια ώθησε τις κυβερνήσεις να παρέμβουν όλο και πιο ενεργά σε τομείς που προηγουμένως ανήκαν στη σφαίρα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Ιδιαίτερη ώθηση δόθηκε στην τεχνολογία και ο πόλεμος συνέπεσε με τις απαρχές μιας δεύτερης Βιομηχανικής Επανάστασης²⁸.

Από το 1914 έως το 1918 τα δυναστικά κράτη της Ευρώπης, των οποίων οι άρχουσες οικογένειες και οι κυρίαρχες αριστοκρατίες είχαν επιβιώσει για 500 χρόνια, πέρασαν γρήγορα στη λήθη μέσα σε ελάχιστες εβδομάδες. Οι επιρροές

²³ Fuller J.F.C., «Οι αποφασιστικές μάχες που διαμόρφωσαν τον κόσμο», Β' Τόμος, Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2009, σελ. 379-382.

²⁴ Howard Michael, «Ο Ρόλος του Πολέμου στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία», Μετάφραση Ηρακλεία Στροϊκού, Επιστημονική Επιμέλεια Ηλίας Κουσκουβέλης, Εισαγωγικό Σημείωμα Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2000, σελ. 210.

²⁵ Watson Adam, «Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας», Μετάφραση Ηρακλεία Στροϊκού, Επιστημονική Επιμέλεια Χαράλαμπος Παπασωτηρίου-Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα-Taylor & Francis Group, 2006, σελ. 426-433.

²⁶ Keegan John, «Η Ιστορία του Πολέμου», Μετάφραση Λάμπης Χαραλαμπίδης, Πρόλογος Νίκος Κοτζιάς, Αθήνα, Νέα Σύνορα Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, 1997, σελ. 81-83.

²⁷ Burns E.M., «Ευρωπαϊκή Ιστορία-Ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι», Δ' Έκδοση, Επιμέλεια-Πρόλογος Ι.Σ. Κολλιόπουλος, Μετάφραση Τάσος Δαρβέρης, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Επίκεντρο, 2006, σελ. 842-845.

²⁸ Στεφανίδης Γιάννης, «Ο Τελευταίος Ευρωπαϊκός Αιώνας», Β' Έκδοση, Αθήνα, Προσκήνιο, 1997, σελ. 70-71.

του **Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου** σε ηττημένους και νικητές ήταν κατακλυσμικές. Το **μεγαλύτερο μέρος της χιλιόχρονης Ευρώπης διαλύθηκε και η ισορροπία μεταξύ των εθνών της καταστράφηκε**. Τα μέσα της πολεμικής σύγκρουσης ήταν επαναστατικά, καθώς για πρώτη φορά στην ιστορία του πολέμου οι μάχες αποτελούσαν συμπλοκές όχι μόνο μεταξύ στρατών αλλά και μεταξύ εργοστασίων. Η παραγωγή όπλων ήταν περισσότερο αποφασιστικός παράγοντας στις μάχες από ότι η στρατολόγηση ανδρών. Κατά τα έτη 1914-1918 **ο πόλεμος εισήλθε οριστικά στη βιομηχανική φάση της βιομηχανικής ιστορίας**²⁹.

Στον **Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο** ο αντίκτυπος των τεχνολογικών αλλαγών ήταν πιο διάχυτος στη διεξαγωγή του χειρσαίου πολέμου³⁰. Οι στρατοί εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό για την αποτελεσματικότητά τους από τους κληρωτούς, όχι τόσο λόγω του μεγέθους τους αλλά λόγω της πολυπλοκότητάς τους.

Ο παραδοσιακός διαχωρισμός μεταξύ στρατιώτη και πολίτη εξαφανίστηκε ιδιαίτερα από τη στιγμή που η πολεμική αεροπορία έθετε τους πολίτες σε εξίσου μεγάλο κίνδυνο όπως και όλους τους άλλους. Έτσι λοιπόν ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν κατά μια βαθύτερη έννοια μια σύγκρουση μεταξύ ολόκληρων κοινωνιών που ήταν σχεδόν εξίσου απόλυτη με εκείνες της πρώτης μεσαιωνικής περιόδου.

Η έκρηξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου σήμανε την ολοκληρωτική κατάρρευση του συστήματος κρατών, ενώ η εξέλιξη του **επισφράγισε το τέλος του κυρίαρχου ρόλου των ευρωπαϊκών δυνάμεων στην παγκόσμια πολιτική σκηνή**³¹. Η ρίψη της ατομικής βόμβας το 1945 σηματοδότησε το τέλος της εποχής της παγκόσμιας ευρωπαϊκής κυριαρχίας και το τέλος του μαζικού πολέμου. Η ατομική βόμβα διέλυσε τα θεμέλια της θεωρίας ότι οι ένοπλες συγκρούσεις αποτελούν εργαλεία της πολιτικής, καθώς μετέτρεψε την απειλή ένοπλης σύγκρουσης σε αποτρεπτικό μέσο του πολέμου μεταξύ ενόπλων ανθρώπων³².

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «ΣΤ»

Η ΠΥΡΗΝΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Η ζημιά που προκάλεσε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος στην Ευρώπη κατέστρεψε την ικανότητα των Ευρωπαίων να ελέγχουν το σύστημα και επέτρεψε στις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ να αναλάβουν το ρόλο των Ευρωπαίων. Οι **δύο υπερδυνάμεις** μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο συγκατατέθηκαν στην εγκαθίδρυση δύο ξεχωριστών σφαιρών εξουσίας³³.

Μετά το 1945 η διεθνής τάξη πραγμάτων στηρίχτηκε σε μια λεπτή ισορροπία τρόμου. Η νέα μορφή πολέμου στην εποχή της ανθρώπινης μαζικότητας ονομάστηκε **«Ψυχρός Πόλεμος»** και ήταν περιορισμένος πόλεμος,

²⁹ Fuller J.F.C., «Οι αποφασιστικές μάχες που διαμόρφωσαν τον κόσμο», Β΄ Τόμος, Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2009, σελ. 540-541.

³⁰ Keegan John, «Η Ιστορία του Πολέμου», Μετάφραση Λάμπης Χαραλαμπίδης, Πρόλογος Νίκος Κοτζιάς, Αθήνα, Νέα Σύνορα Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, 1997, σελ. 612-625.

³¹ Τσακαλογιάννης Π., «Εισαγωγή στην Πολιτική-Διπλωματική και Κοινωνική Ιστορία της Ευρώπης», Σημειώσεις μαθήματος με κωδικό Α1-001, Ακαδημαϊκό έτος 2009-2010, ΣΕΘΑ, σελ. 17-18.

³² Fuller J.F.C., «Οι αποφασιστικές μάχες που διαμόρφωσαν τον κόσμο», Β΄ Τόμος, Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2009, σελ. 812-813.

³³ Watson Adam, «Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας», Μετάφραση Ηρακλεία Στροϊκού, Επιστημονική Επιμέλεια Χαράλαμπος Παπασωτηρίου-Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα-Taylor & Francis Group, 2006, σελ. 503.

ως προς τα χρησιμοποιούμενα μέσα κι όχι ως προς το διακύβευμα³⁴. Οι πολιτικοί και στα δύο στρατόπεδα αντιλαμβάνονταν πολύ καλά ότι ο πόλεμος μεταξύ των μεγάλων πυρηνικών δυνάμεων δεν ήταν πλέον η έσχατη λύση. Ήταν υπερβολικά καταστροφικός ώστε να επιτευχθεί κάποιος πολιτικός στόχος. Τα χρόνια που ακολούθησαν το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο σημαδεύτηκαν από μικρής έκτασης πολέμους οι οποίοι θα μπορούσαν ίσως να βλάψουν τους αντιμαχόμενους, αλλά δεν διατάραξαν τη γενική πορεία του πολιτισμού σε κανέναν από τους μεγάλους συνασπισμούς. Πρόκειται για μια μεγάλη αλλαγή σε σχέση με τους δύο καταστροφικούς πολέμους του πρώτου μισού του αιώνα³⁵.

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης προκάλεσε μια μεγάλη μεταβολή στην παγκόσμια κατανομή ισχύος. Όμως δεν οδήγησε σε μεταβολή της άναρχης δομής του συστήματος³⁶. Τον διπολικό κόσμο του Ψυχρού Πολέμου δεν τον διαδέχθηκε ένας κόσμος πολυπολικός αλλά η **αδιαμφισβήτητη υπεροχή μιας και μόνης μεγάλης Δύναμης**, η οποία παρευρίσκεται ή επεμβαίνει ή θα επιθυμούσε να επέμβει σε κάθε σημείο της υδρογείου³⁷.

Το τέλος του 20ου αιώνα δεν έκανε τον κόσμο μας πιο ασφαλή και σταθερό. Ένα νέο περιβάλλον δημιουργήθηκε στην Ευρώπη, ενώ νέες απειλές έκαναν την εμφάνισή τους στον ευρωπαϊκό ορίζοντα. Η πολιτική ισχύος δεν έχει εξαφανιστεί από την Ευρώπη ενώ ο χάρτης της Ευρώπης φτιάχτηκε από τον πόλεμο, άλλαξε στα Βαλκάνια από τον πόλεμο και έχει πολλές πιθανότητες να αλλάξει ξανά μέσα από τον πόλεμο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Ζ»

ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Αλλαγές που έχει υποστεί ο πόλεμος

Το φαινόμενο του πολέμου κάθε άλλο παρά παρωχημένο καθίσταται. Η ανθρωπίνη προδιάθεση για πόλεμο ουδόλως έχει μεταβληθεί και τα συστημικά αίτια του πολέμου εξακολουθούν να υφίστανται. Επίσης οι πόλεμοι κάθε άλλο παρά έχουν σταματήσει να διεξάγονται ανά τον κόσμο. Όμως είναι γεγονός ότι ο πόλεμος έχει υποστεί ορισμένες σημαντικές αλλαγές³⁸. Ο ανταγωνισμός Ηνωμένων Πολιτειών-Σοβιετικής Ένωσης μετά το 1945 περιείχε όλα τα σπέρματα ενός ηγεμονικού πολέμου³⁹. Παρόλα αυτά, ηγεμονικός πόλεμος (με την έννοια της ένοπλης σύγκρουσης των δύο ανταγωνιστών) δεν διεξήχθη. Για πρώτη ίσως φορά

³⁴ Fuller J.F.C., «Οι αποφασιστικές μάχες που διαμόρφωσαν τον κόσμο», Β' Τόμος, Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2009, σελ. 812-813.

³⁵ Watson Adam, «Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας», Μετάφραση Ηρακλεία Στροϊκού, Επιστημονική Επιμέλεια Χαράλαμπος Παπασωτηρίου-Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα-Taylor & Francis Group, 2006, σελ. 506-507.

³⁶ Mearsheimer John J, «Η τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων», Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Επιστημονική Επιμέλεια Παναγιώτης Ήφαιστος-Ηλίας Κουσκουβέλης, Εισαγωγικό Σημείωμα Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Επιστημονικό Ευρετήριο Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα-W.W.Norton & Company, 2006, σελ. 693-736.

³⁷ Κονδύλης Παναγιώτης, «Θεωρία του Πολέμου», Δ' Έκδοση, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999, σελ. 368.

³⁸ Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «Το Μέλλον του Πολέμου», Αεροπορική Επιθεώρηση, Τεύχος 69, Ιανουάριος 2003, σελ. 40-41.

³⁹ Ως ηγεμονικός πόλεμος ορίζεται η σύγκρουση των δύο ισχυρότερων κρατών του διεθνούς συστήματος, με αντικείμενο τη διακυβέρνηση του τελευταίου.

στα παγκόσμια χρονικά η πρωτοκαθεδρία σε ένα διεθνές σύστημα δεν κρίθηκε δια των όπλων. Οι αλλαγές που έχει υποστεί ο πόλεμος οφείλονται:

α. Στην καταλυτική επίδραση των πυρηνικών όπλων στο φαινόμενο του πολέμου που συνίσταται στο ότι πλέον ο πόλεμος έχει τρομακτικό κόστος όχι μόνο για τον ηττημένο, αλλά και για τον νικητή.

β. Στον υποβιβασμό των πάλαι ποτέ Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης σε δυνάμεις δεύτερης σειράς μετά το 1945.

γ. Στην αδιαφιλονίκητη αμερικανική πρωτοκαθεδρία στο διεθνές σύστημα μετά το 1990.

δ. Τέλος, στην έκβαση των δύο Παγκοσμίων Πολέμων όπου το ισχυρότερο δυτικοευρωπαϊκό κράτος υπέστη δύο σοβαρότατες ήττες, από τις οποίες η πρώτη το οδήγησε σε εδαφικό ακρωτηριασμό και η δεύτερη σε εδαφικό διαμελισμό.

Ο Πόλεμος στο Μέλλον (η Στρατηγική της Εκμηδένισης και η Στρατηγική της Εξουθένωσης)

Η πιο διαδεδομένη μορφή **στρατηγικής** ήταν αυτή της **εκμηδένισης που αποσκοπεί στην καταστροφή των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου μέσω αποφασιστικής μάχης**. Στην Ευρώπη, η στρατηγική της εκμηδένισης τελειοποιήθηκε από το πρωσικό Γενικό Επιτελείο, υπό την ηγεσία του στρατάρχη Moltke και χρησιμοποιήθηκε και κατά τη διάρκεια των δύο Παγκόσμιων Πολέμων. Όμως, η καθολική κινητοποίηση των εμπολέμων έκανε πλέον αδύνατη την επικράτηση μέσω της νίκης σε μία και μοναδική μάχη, όσο μεγάλη κι αν ήταν η νίκη αυτή.

Έτσι οι Μεγάλες Δυνάμεις ανακάλυψαν εκ νέου την **στρατηγική της εξουθένωσης που δίνει έμφαση στην πίεση στο οικονομικό, στο διπλωματικό και στο πολιτικό πεδίο**. Φυσικά, η χρήση στρατιωτικής ισχύος κάθε άλλο παρά απύουσα είναι, αλλά δεν υπάρχει αμφιβολία ότι είναι μειωμένη σε σχέση με το παρελθόν.

Στις επερχόμενες δεκαετίες, η χρησιμοποίηση της στρατηγικής της εξουθένωσης αναμένεται να γίνει συχνότερη. Για την ακρίβεια, καθώς το κόστος της χρήσης στρατιωτικής ισχύος αυξάνεται και η ευαισθησία των δυτικών κοινωνιών στις πολεμικές απώλειες μεγαλώνει, η επιδίωξη της νίκης είναι πλέον πιθανή κυρίως μέσω της στρατηγικής της εξουθένωσης, που διευκολύνεται από τις τεχνολογικές τάσεις⁴⁰.

Σήμερα οι μεγάλες συγκρούσεις διεξάγονται με το δόγμα της αεροεδαφικής μάχης, δηλαδή με σφοδρό αεροπορικό πόλεμο η εξέλιξη του οποίου θα καθορίσει και την αναγκαιότητα ή όχι για τη χρήση χερσαίων δυνάμεων, ενώ η εποχή μας χαρακτηρίζεται από την αποφυγή σωματικής επαφής με τον εχθρό.

Ένα πανάρχαιο είδος πολέμου που έχει μείνει ανεπηρέαστο από τις αλλαγές που έχει υποστεί το φαινόμενο του πολέμου, είναι ο **ανταρτοπόλεμος**. Οι λεγόμενες "συγκρούσεις χαμηλής έντασης" εξακολουθούν να διεξάγονται κανονικότερα σε ολόκληρο σχεδόν τον κόσμο.

Το κύμα συγκρούσεων που έπληξε τη μεταψυχροπολεμική εποχή την Ανατολική Ευρώπη, την πρώην Σοβιετική Ένωση και την Αφρική, περιέχει στη

⁴⁰ Πλατιάς Αθανάσιος, «Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη», Αθήνα, Εστία, 1999, σελ. 191-202.

συντριπτική πλειονότητα μια σημαντική εθνοτική διάσταση. Ο φόβος για το μέλλον είναι η σημαντικότερη αιτία των **εθνοτικών συγκρούσεων**.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο πόλεμος είναι το υπέρτατο χαρακτηριστικό φαινόμενο των διεθνών σχέσεων και είναι «κοινωνικό» φαινόμενο στις «κοινωνικές» σχέσεις μεταξύ των μελών του συστήματος κρατών.

Η γραπτή ιστορία του κόσμου είναι ουσιαστικά η ιστορία του πολέμου.

Ο πόλεμος εκτός από το να προκαλεί καταστροφές και θύματα, λύνει και πολλά κοινωνικά προβλήματα που σχετίζονται με τη δημιουργία νέων επαγγελμάτων, με την ώθηση των επιστημών και με τη μεταφορά τεχνογνωσίας από τα πεδία των μαχών στην ειρηνική ζωή για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης.

Οι πόλεμοι υπάρχουν και θα συνεχίσουν να υπάρχουν, ενόσω δεν θα κατισχύσει πλήρως η εθνική κοσμοθεωρία και η εθνική ανεξαρτησία σε μια διεθνή κατάσταση.

Οι απαρχές της Ευρώπης σφυρηλατήθηκαν πάνω στο αμόνι του πολέμου, ενώ υπήρχε μια διαρκής αλληλεπίδραση ανάμεσα στην επέκταση των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων εκτός Ευρώπης και στις πολυαίμακτες συγκρούσεις μεταξύ των Ευρωπαίων.

Τον 18^ο αιώνα οι ευρωπαϊκοί πόλεμοι διεξάγονταν από επαγγελματικούς στρατούς που χρησίμευαν ως ένα όργανο όχι μόνο εξωτερικής άμυνας αλλά και εσωτερικού καταναγκασμού.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο πόλεμος δεν θεωρούνταν πια ένα ζήτημα της άρχουσας φεουδαρχικής τάξης ή μιας μικρής ομάδας επαγγελματιών αλλά ένα ζήτημα που αφορούσε τον λαό στο σύνολό του.

Ο πόλεμος τον 20^ο αιώνα δεν ήταν, όπως στο παρελθόν, μια σύρραξη μεταξύ ενόπλων μόνο δυνάμεων αλλά μια αναμέτρηση ανάμεσα στη δύναμη της θέλησης και του ηθικού των εμπόλεμων λαών.

Οι επιρροές του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου σε ηττημένους και νικητές ήταν κατακλυσμικές. Το μεγαλύτερο μέρος της χιλιόχρονης Ευρώπης διαλύθηκε και η ισορροπία μεταξύ των εθνών της καταστράφηκε.

Η έκρηξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου σήμανε την ολοκληρωτική κατάρρευση του συστήματος κρατών, ενώ η εξέλιξή του επισφράγισε το τέλος του κυρίαρχου ρόλου των ευρωπαϊκών δυνάμεων στην παγκόσμια πολιτική σκηνή. Η ρίψη της ατομικής βόμβας το 1945 σηματοδότησε το τέλος της εποχής της παγκόσμιας ευρωπαϊκής κυριαρχίας και το τέλος του μαζικού πολέμου.

Το φαινόμενο του πολέμου, παρά τις αλλαγές που υπέστη, κάθε άλλο παρά παρωχημένο καθίσταται.

Στο μέλλον η χρησιμοποίηση της στρατηγικής της εξουθένωσης από τις Μεγάλες Δυνάμεις αναμένεται να γίνει συχνότερη διευκολυνόμενη και από τις τεχνολογικές τάσεις.

Η περίοδος του διπολισμού, μεταξύ 1945-1990 ήταν η πιο ειρηνική περίοδος της Ευρώπης καθώς δεν υπήρξε πόλεμος μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων. Ο διπολισμός φαίνεται να είναι το πλέον ειρηνικό σύστημα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Για το αν ο πόλεμος αποτελεί αναγκαίο παράγοντα στην εξέλιξη της ανθρωπότητας μπορεί να υπάρξουν διαφωνίες, αλλά ένα γεγονός που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί είναι ότι ξεκινώντας από τα αρχαιότερα στοιχεία που έχουμε για τον άνθρωπο και φτάνοντας μέχρι τη σύγχρονη εποχή ο πόλεμος ήταν η κυρίαρχη ενασχόλησή του. Όσο περισσότερο **μελετάμε την ιστορία του πολέμου**, τόσο περισσότερο θα είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε τον ίδιο τον πόλεμο. Καθώς μάλιστα ο πόλεμος είναι πλέον ο κυρίαρχος παράγοντας, αν δεν τον κατανοήσουμε, δεν μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα ρυθμίσουμε τις ανθρώπινες υποθέσεις.

Θουκυδίδης
(περίπου 460-397 π.Χ.)

Διάλογος Μηλίων-Αθηναίων

... αφού εξίσου γνωρίζουμε και οι δυο, ότι το επιχείρημα του δικαίου αξία έχει, όπου ίση υπάρχει δύναμη προς επιβολή του, ότι όμως ο ισχυρός επιβάλλει ό,τι του επιτρέπει η δύναμις του και ο ασθενής παραχωρεί ό,τι του επιβάλλει η αδυναμία του.

Θουκυδίδου Ιστορία Βιβλίο Ε, Κεφ. 89.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ελληνόγλωσσα βιβλία

-Ήφαιστος Παναγιώτης, «Ο Πόλεμος και τα αίτιά του», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2002.

-Ήφαιστος Παναγιώτης, «Οι διεθνείς σχέσεις ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό», Γ΄ Έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2004.

-Ήφαιστος Παναγιώτης, «Κοσμοθεωρία των Εθνών», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2009.

-Ήφαιστος Παναγιώτης «*Εισαγωγή στη Διεθνή Πολιτική. Ιστορία των Διεθνών Σχέσεων και οι θεωρητικές-ερμηνευτικές προσεγγίσεις κατανόησης του σύγχρονου διεθνούς συστήματος*», Σημειώσεις μαθήματος με κωδικό Α2-011, Ακαδημαϊκό έτος 2009-2010, ΣΕΘΑ.

-Κολιόπουλος Ιωάννης, Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, Χατζηβασιλείου Ευάνθης, Νημάς Θεόδωρος, Σχολινάκη-Χελιώτη Χάρης, «*Ιστορία του Νεότερου και του Σύγχρονου Κόσμου*», Μετάφραση Λάμπης Χαραλαμπίδης, Πρόλογος Νίκος Κοτζιάς, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

-Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «*Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης, 750-192 π.Χ.*», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2001.

-Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «*Κλασική Στρατηγική Σκέψη κατά Clausewitz, Sun Tzu*», Σημειώσεις μαθήματος με κωδικό Β1-037, Ακαδημαϊκό έτος 2009-2010, ΣΕΘΑ.

-Κονδύλης Παναγιώτης, «*Θεωρία του Πολέμου*», Δ΄ Έκδοση, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999.

-Κουλουμπής Θεόδωρος, «*Διεθνείς Σχέσεις*», Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 1995.

-Κουσκουβέλης Ι. Ηλίας, «*Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2005.

-Πλατιάς Αθανάσιος, «*Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*», Αθήνα, Εστία, 1999.

-Στεφανίδης Γιάννης, «*Ο Τελευταίος Ευρωπαϊκός Αιώνας*», Β΄ Έκδοση, Αθήνα, Προσκήνιο, 1997.

-Τσακαλογιάννης Π., «*Εισαγωγή στην Πολιτική-Διπλωματική και Κοινωνική Ιστορία της Ευρώπης*», Σημειώσεις μαθήματος με κωδικό Α1-001, Ακαδημαϊκό έτος 2009-2010, ΣΕΘΑ.

Ξενόγλωσσα βιβλία (στην αγγλική ή μεταφρασμένα)

-Burns E.M., «*Ευρωπαϊκή Ιστορία-Ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*», Δ΄ Έκδοση, Επιμέλεια-Πρόλογος Ι.Σ. Κολιόπουλος, Μετάφραση Τάσος Δαρβέρης, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Επίκεντρο, 2006.

-Carr Edward H., «*Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939, Εισαγωγή στη Μελέτη των Διεθνών Σχέσεων*», Δ΄ Έκδοση, Μετάφραση Ηρακλεία Στροϊκού, Επιμέλεια-Εισαγωγικό Σημείωμα Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Επιστημονική Επιμέλεια-Ευρετήριο επιστημονικών όρων και εννοιών Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2000.

-Cartier Raymond, «*Ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου*», Τόμοι 2, Αθήνα, Εκδόσεις Πάπυρος.

-Churchill Winston, «Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος», Τόμοι 4, Αθήνα, Ελληνική Μορφωτική Εστία.

-Clausewitz Karl Von, «Περί του Πολέμου», Μετάφραση Νατάσα Ξεπουλιά, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1999.

-Fuller J.F.C., «Οι αποφασιστικές μάχες που διαμόρφωσαν τον κόσμο», Α΄ και Β΄ Τόμος, Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2009.

-Gilpin Robert, «Πόλεμος και αλλαγή στην παγκόσμια πολιτική», Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Επιστημονική Επιμέλεια-Ευρετήριο επιστημονικών όρων, εννοιών και ονομάτων Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα-Cabridge University Press, 2004.

-Habsburg Otto, Dunn Seamus, Fraser T. G., Sharp Alan, Lane Ann, Wallace W. V., Alcock Antony, Pearson Raymond, Wilson Andrew, Ward Ken, Hennessey Thomas, Gallagher A. M., «Πόλεμος, Διπλωματία και εθνοτικές συγκρούσεις στην Ευρώπη του 20^{ου} αιώνα», Μετάφραση-Επιμέλεια-Πρόλογος Μανούσος Ε. Μαραγκουδάκης, Θεσσαλονίκη, Εκδοτικός Οίκος Κυρομάνος, 2005.

-Howard Michael, «Ο Ρόλος του Πολέμου στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία», Μετάφραση Ηρακλεία Στροίκου, Επιστημονική Επιμέλεια Ηλίας Κουσκουβέλης, Εισαγωγικό Σημείωμα Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2000.

-Keegan John, «Η Ιστορία του Πολέμου», Μετάφραση Λάμπης Χαραλαμπίδης, Πρόλογος Νίκος Κοτζιάς, Αθήνα, Νέα Σύνορα Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, 1997.

-Kissinger Henry, «Διπλωματία», Αθήνα, Νέα Σύνορα-Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, 1995.

-Machiavelli Nicollo, «Ο Ηγεμόνας», Μετάφραση Ηλέκτρα Ανδρεάδη, Αθήνα, Κάκτος, 1996.

-Mearsheimer John J, «Η τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων», Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Επιστημονική Επιμέλεια Παναγιώτης Ήφαιστος-Ηλίας Κουσκουβέλης, Εισαγωγικό Σημείωμα Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Επιστημονικό Ευρετήριο Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα-W.W.Norton & Company, 2006.

-Morgenthau Hans, «Politics Among Nations», 5th Edition, New York, Knopf, 1978.

-Watson Adam, «Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας», Μετάφραση Ηρακλεία Στροίκου, Επιστημονική Επιμέλεια Χαράλαμπος Παπασωτηρίου-Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα-Taylor & Francis Group, 2006.

-Wight Martin, «Διεθνής Θεωρία», Γ΄ Έκδοση, Μετάφραση Ηρακλεία Στροίκου, Επιμέλεια-Εισαγωγικό Σημείωμα Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα-Leicester University Press, 2005.

-Zagorin Perez, «Θουκυδίδης», Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολλιόπουλος, Επιστημονική Επιμέλεια-Ευρετήριο επιστημονικών όρων, εννοιών και ονομάτων Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα-Princeton University Press, 2006.

Περιοδικός Τύπος

-Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «*Το Μέλλον του Πολέμου*», Αεροπορική Επιθεώρηση, Τεύχος 69, Ιανουάριος 2003.

Διαδίκτυο

-<http://www.ifestosedu.gr>

-<http://www.ifestos.edu.gr>

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	Σελίδα	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α	-//-	1
<u>ΘΕΩΡΙΑ ΠΟΛΕΜΟΥ</u>	-//-	1
Ορισμός του Πολέμου.....	-//-	1
Χαρακτήρας του Πολέμου.....	-//-	2
Τα Αίτια του Πολέμου	-//-	2
Τα Αίτια του Πολέμου των Μεγάλων Δυνάμεων και ο Αγώνας τους για Ισχύ	-//-	4
Η Διάσταση του Πολέμου στις Βασικές Θεωρήσεις των Διεθνών Σχέσεων	-//-	4
Οι Στρατηγικές Επιβίωσης	-//-	5
Η Αποτρεπτική Στρατηγική.....	-//-	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β	-//-	7
<u>Η ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ</u>	-//-	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ	-//-	8
<u>Η ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Η ΚΡΑΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ</u>	-//-	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ	-//-	9
<u>Η ΜΑΖΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ</u>	-//-	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε	-//-	10
<u>Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΗΓΕΜΟΝΙΩΝ</u>	-//-	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ	-//-	11
<u>ΠΥΡΗΝΙΚΗ ΕΠΟΧΗ</u>	-//-	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ	-//-	12
<u>ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ</u>	-//-	12
Αλλαγές που έχει υποστεί ο πόλεμος.....	-//-	12
Ο Πόλεμος στο Μέλλον (η Στρατηγική της Εκμηδένισης και η Στρατηγική της Εξουθένωσης).....	-//-	13
<u>ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</u>	-//-	14
<u>ΕΠΙΛΟΓΟΣ</u>	-//-	15
<u>ΠΙΝΑΚΑΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ</u>	-//-	15